

Εγκαταλείποντας την έγκυο Αίθρα στην Τροιζήνα προκειμένου να επιστρέψει στην Αθήνα, ο βασιλιάς Αιγέας της είπε: «Αν κάνεις γιο, στείλ 'τον μου. Αν κάνεις κόρη, κράτησέ την». Κι όταν γεννήθηκε ο Θησέας, του τον έστειλε. Επειδή το πέρασμα από τη μητρογραμμική στην πατρογραμμική συγγένεια δεν επήλθε από τη μια στιγμή στην άλλη. Φυσικό ήταν να συμβάδιζαν για κάποιο διάστημα. Και να ξεχώριζαν για κάποιο άλλο, στην απόδοση της κόρης στη συγγενική γραμμή της μητέρας και του γιου στην αντίστοιχη του πατέρα. Όσπου οι συνθήκες επέβαλαν την πατρική γραμμή, παράλληλα με την εμφάνιση της πατριαρχίας. Ήταν η στιγμή της οριστικής ρήξης της ατομικής οικογένειας με το γένος, με συνέπεια την υποβάθμιση της γυναίκας ως την υποδούλωσή της και το πέρασμα της κληρονομιάς από τον πατέρα στον γιο, δηλαδή στο δικό του γένος κι όχι στο γένος της γυναίκας του.

Το όνομα του πατέρα καθιερώθηκε να ακολουθεί τον γιο και τους απογόνους του. Κρονίδης ως γιος του Κρόνου ο Δίας. Ατρείδες οι απόγονοι του Ατρέα, Ηρακλείδες οι αντίστοιχοι του Ηρακλή. Σε μυθολογικό πάντα επίπεδο. Επειδή επί αιώνες η πατρική γραμμή πάλεψε σκληρά με τη μητρική, ώσπου να επιβληθεί. Στα ιστορικά χρόνια, αποτελούσε παγιωμένη κατάσταση. Οπότε, το όνομα δεν είχε πια καμιά ανάγκη να συνοδεύεται από πατρώνυμο. Αρκούσε η επισήμανση της πατρίδας: Σόλων ο Αθηναίος, Θαλής ο Μιλήσιος, Περίανδρος ο Κορίνθιος τα ονόματα των σοφών. Και μόνον όταν υπήρχε ανάγκη να διευκρινιστεί «για ποιον απ' όλους πρόκειται», γινόταν επίκληση του πατρικού ονόματος: «Αλέξανδρος ο Φιλίππου» ονομάζεται. Από την γενιά των Τημενιδών, καθώς ο πρόγονος όλων των Μακεδόνων βασιλέων, Τήμενος, ανήκει στη σφαίρα του μύθου.

Ως να επικρατήσουν όμως οι νέες συνθήκες, η βέβαιη μητέρα ήταν ο βασικός συντελεστής της δημιουργίας ενός ήρωα, σχεδόν πάντα με τη συνδρομή ενός θεού. Λαοί ολόκληροι, είτε αφανισμένοι στη συνέχεια είτε επιβίωσαντες, στήριξαν την ύπαρξή τους σ' αυτή τη σχέση. Με εντυπωσιακό παράδειγμα την ιστορία των Λαπιθών και των Κενταύρων:

Η Κρέουσα ήταν κόρη του Ερεχθέα, γιου της Γης. Κατά μια εκδοχή, απέκτησε τον Ίωνα, γενάρχη των Ιώνων, από τον Απόλλωνα. Μετά παντρεύτηκε τον Ξούθο, γιο του Έλληνα, από τον οποίο απέκτησε και τον Αχαιό. Το όνομα αναφέρεται σε πολλούς μύθους (ακόμη και ως σύζυγος του Αινεία, οικιστή της Ρώμης). Κρέουσα λεγόταν και η κόρη του Ερεχθέα, με την οποία (ετεροχρονισμένα θα λέγαμε) ο Θησέας απέκτησε τη Στίλβη. Σύμφωνα με άλλο μύθο, η Κρέουσα ήταν νύμφη, την οποία ο Πηνειός ποταμός κατέκτησε στα φαράγγια της Πίνδου, με αποτέλεσμα να γεννηθούν τρία παιδιά, ένα από τα οποία ήταν η Στίλβη. Όπως κι αν η Στίλβη προήλθε, ήταν όμορφη κοπέλα και γυάλισε του θεού Απόλλωνα. Από την ένωσή τους, γεννήθηκε ο Λαπίθης, επώνυμος ήρωας των Λαπιθών. Κατά έναν άλλον μύθο, από την ίδια ένωση γεννήθηκε και ο Κένταυρος, γενάρχης των κενταύρων, οπότε Λαπίθης και Κένταυρος ήταν αδέρφια (αν και επικρατέστερη είναι άλλη εκδοχή). Έτσι, οι Ίωνες, φορείς

της ιωνικής διαλέκτου, και οι Λαπίθες, κύριοι φορείς της αιολικής, κοινό τους πρόγονο είχαν τον Απόλλωνα.

Οι Λαπίθες ήταν λαός που έδρασε στην Ανατολική Θεσσαλία αλλά και στην Αττική, την Κορινθία, την κοιλάδα του Ευρώτα στη Λακωνία, ακόμα και στη Ρόδο. Μια μακρινή απόγονος του Ετεοκλή (γιου του Οιδίποδα και πρόξενου της εκστρατείας των Επτά επί Θήβας) ήταν η Χρύσα. Από την ένωση της Χρύσας με τον θεό Άρη προέκυψε ο ήρωας Φλεγύας, επώνυμος του λαού των Φλεγύων. Γιος του ήταν ο Ιξίονας, που βρέθηκε να βασιλεύει στους Λαπίθες.

Αν και βασιλιάς, ο Ιξίονας αναγκάστηκε να υποσχεθεί μια σεβαστή προίκα στον Δηιονέα, προκειμένου να του δώσει την κόρη του, την Δία. Από τον γάμο τους γεννήθηκε ο ήρωας Πειρίθους, που συνδέεται με τις νεανικές τρέλες του Θησέα. Πλην όμως, ο πεθερός για προίκα άκουγε και προίκα δεν έβλεπε. Οι σχέσεις του με τον βασιλιά γαμπρό του εκτραχύνθηκαν κι ο Ιξίονας έστησε παγίδα, με αποτέλεσμα ο Δηιονέας να βρει τραγικό θάνατο. Ο Ιξίονας πλήρωσε το έγκλημά του με μύρια όσα δεινά, ώσπου να τον λυπηθεί ο Δίας και να τον φέρει ως το θείκό τραπέζι στον Όλυμπο. Ο Ιξίονας βρήκε σωστό να ριχτεί στην Ήρα. Ο Δίας αντικατέστησε την θεά με μια νεφέλη (ένα σύννεφο) στην οποία έδωσε τη μορφή της Ήρας, για να δει ως πού μπορούσε να φτάσει το θράσος του καλεσμένου του. Ο Ιξίονας δεν δίστασε να κάνει έρωτα με τη νεφέλη. Πλήρωσε ακριβά την πράξη του αλλά από την όλη ιστορία γεννήθηκαν οι Κένταυροι, τέρατα που ήταν άλογα από τη μέση και κάτω και άνθρωποι από τη μέση και πάνω, ουσιαστικά ετεροθαλείς αδερφοί του Πειρίθους.

Κάποιοι ερευνητές θεωρούν τους Κένταυρους δαίμονες των ορμητικών χειμάρρων. Κάποιοι άλλοι τους ταυτίζουν με τους Gandarvas των Ινδών και ανάλογες δαιμονικές μορφές των Περσών, των Λατίνων και των αρχαίων Γερμανών, που εμφανίζονταν στις γιορτές της άνοιξης σαν μασκαράδες. Η υπόθεση στηρίζεται στο ότι αρχικά οι κένταυροι παρουσιάζονταν ως πλήρεις άνθρωποι. Η προσθήκη, λένε, οπισθίων αλόγου είναι κατοπινή, σαν τους μασκαρεμένους στις λαϊκές γιορτές της Κεντρικής Ευρώπης. Όποια κι αν είναι η αλήθεια, οι κένταυροι κατέληξαν να είναι μορφές δαιμόνων που κατέκλυζαν βουνά και δάση.

Ως παιδιά του Ιξίονα, οι Κένταυροι ζήτησαν από τον Πειρίθου μερίδιο από την πατρική περιουσία. Δεν το έλαβαν και κήρυξαν πόλεμο ενάντια στους Λαπίθες αλλά νικήθηκαν. Με τον καιρό, Κένταυροι και Πειρίθους συμφιλιώθηκαν κι ο τελευταίος τους κάλεσε στον γάμο του με την Ιπποδάμεια. Από τη φύση τους κι από γενιά κακοί, οι κένταυροι το έριξαν στο κρασί και μέθυσαν. Ένας τους, ρίχτηκε στη νύφη θέλοντας να τη βιάσει. Οι άλλοι βρήκαν καλή την ιδέα και ρίχτηκαν στις γυναίκες των Λαπιθών. Αποτέλεσμα ήταν ο γάμος να μεταβληθεί σε πεδίο πολέμου, με τους Λαπίθες να βοηθούνται κι από τον Θησέα,

καλεσμένο του γαμπρού. Οι πολλοί Κένταυροι σκοτώθηκαν. Όσοι σώθηκαν, το έβαλαν στα πόδια. Εξοντώθηκαν, σε άλλη περίπτωση, από τον Ηρακλή. Και οι Λαπίθες εξοντώθηκαν από τον Ηρακλή. Ήταν όταν εκστράτευσαν εναντίον της Εστιαιώτιδας, στη ΒΔ Θεσσαλία. Ο βασιλιάς της, Αιγίμιος, κάλεσε τον Ηρακλή να βάλει ένα χέρι βοήθειας, με αποτέλεσμα να γίνει τέτοιος χαμός, ώστε να μην υπάρχουν πια Λαπίθες στη Θεσσαλία και τη χώρα τους να πάρει ο Αιγίμιος.

Υπήρχαν όμως και καλοί κένταυροι. Ο Χείρων ήταν ένας από αυτούς. Η βασική διαφορά του από τους βίαιους ετεροθαλείς του Πειρίθου ήταν η γενιά του. Εκείνοι αποτελούσαν «προϊόν ανοσιουργήματος», έστω κι αν τελικά μητέρα τους ήταν κάποιο σύννεφο, ετούτος ήταν γιος θεού καθαρόαιμος:

Ο Κρόνος είδε την Ωκεανίδα Φιλύρα σε ένα νησάκι κάπου στον Εύξεινο Πόντο και την ερωτεύτηκε. Επειδή όμως τον υποπτευόταν η γυναίκα του, Ρέα, μεταμορφώθηκε σε άλογο και πήρε την τρομαγμένη Φιλύρα στο κυνήγι. Την πρόλαβε κάπου στο Πήλιο. Συμπτωματικά ή όχι, ως Φιλύρα ήταν γνωστή και η Ωκεανίδα Κλυμένη, πρόγονος σχεδόν όλων των ελληνόγλωσσων φύλων των ιστορικών χρόνων. Από την ένωσή του Κρόνου με την Ωκεανίδα, προέκυψε ο Χείρων, μισός άνθρωπος, μισός άλογο, κάτοχος όλων των επιστημών και των τεχνών, ονομαστός δάσκαλος (ανάμεσα στους μαθητές του ήταν και ο Αχιλλέας) κι ευεργέτης των ανθρώπων. Κι αυτός έμελλε να αφανιστεί από βέλος του Ηρακλή που τον βρήκε κατά λάθος.

Ο Φόλος ήταν ο δεύτερος από τους κενταύρους, που δεν είχε καμιά σχέση με τους βίαιους ομοίους του. Ήταν όμως γιος του σοφού Σιλινού, που, σε αντιδιαστολή με τους μπερμπάντηδες ομοίους του, ήταν μετρημένος, αγαθός και δάσκαλος του θεού Διονύσου. Κι ο Φόλος από τον Ηρακλή σκοτώθηκε. Κατά λάθος κι αυτός.

Ο Ηρακλής άλλωστε είναι βασικός συντελεστής μεγάλων ανατροπών στον αρχαίο κόσμο. Γιος θνητής και θεού, ο ίδιος. Στον στεριανό Ελλαδικό χώρο, το σημείο της ανατροπής της μητρικής γραμμής σε κάθε γένος, σε διαφορετικές κατά τόπους γενιές, συνήθως είναι λίγο πριν ή ταυτόχρονα ή λίγο μετά από την εμφάνιση του επώνυμου κάθε λαού. Με το πρωτόγνωρο αίσθημα της ατομικής ιδιοκτησίας να γεννά τους νεοφώτιστους: Έμπορους αλλά και ληστές. Για αιώνες, η ληστεία δεν ήταν παρά ένα «επάγγελμα». Γράφει ο Θουκυδίδης (Α, §5):

«Οι Έλληνες (...) επιδόθηκαν στην πειρατεία, υπό την αρχηγία ανθρώπων με τεράστια

πολιτική δύναμη, και χάριν του ατομικού τους κέρδους και για την διατροφή των αδυνάτων (οπαδών τους), και πέφτοντας ξαφνικά πάνω σε πόλεις ανοχύρωτες και κατοικούμενες κατά συνοικισμούς, προέβαιναν σε διαρπαγές και με τον τρόπο αυτό προσπορίζονταν το μεγαλύτερο μέρος της διατροφής τους, γιατί το έργο αυτό, την εποχή εκείνη, δεν θεωρούταν ακόμα άτιμο, τουναντίον μάλιστα χάριζε άφθονη δόξα».

Μοιραία, οι μετακινήσεις πληθυσμών έγιναν μόνιμη κατάσταση, καθώς οι εύφοροι τόποι συνεχώς άλλαζαν χέρια. Ο εύφορος κάμπος που μεταβλήθηκε σε χωνευτήρι των λαών για παράδειγμα, διέθετε ήδη πέντε διαδοχικά ονόματα, πριν να ονομαστεί Θεσσαλία. Ενώ, στην Αττική, όπως και ο Θουκυδίδης σημειώνει (Α, §2) «που ανέκαθεν ήταν απαλλαγμένη από στάσεις εξαιτίας της αφορίας του εδάφους της, κατοικούσαν πάντα οι ίδιοι άνθρωποι (...). Σ' οποιαδήποτε άλλη πόλη της Ελλάδας, όσοι από τους ισχυρούς της ημέρας λόγω πολέμου ή στάσης εξορίζονταν από τη χώρα τους, κατέφευγαν στους Αθηναίους, γιατί εκεί ήξεραν ότι υπάρχει ασφάλεια».

Αποτέλεσμα της νέας κατάστασης ήταν η προσωρινή αναστολή της προόδου, το κλείσιμο των κοινωνιών και η δημιουργία οχυρωματικών έργων για πρώτη φορά, γεγονός που σήμαινε τη συσπείρωση του λαού σε συγκεκριμένο χώρο, με μετεξέλιξη του στην κατοπινή πόλη κράτος. Εμφανίστηκαν οι πρώτες μορφές τοπικής διοίκησης (λαϊκή συνέλευση στην αρχή, εκλογή αντιπροσώπων στη συνέχεια) και δημιουργήθηκε η ανάγκη της εκλογής πολέμαρχου για τις πολεμικές επιχειρήσεις, είτε αμυντικές ήταν αυτές είτε ληστρικές εναντίον άλλων. Όταν ο πολέμαρχος κατέληξε να εκλέγεται από τα μέλη της ίδιας πάντα οικογένειας, ο βασιλικός θεσμός μπήκε στα σκαριά.

Στον Ελλαδικό χώρο, ποτέ με τη μορφή της μοναρχίας που ανδρώθηκε στα βασίλεια της Μέσης Ανατολής και της Αιγύπτου. Στην Ιλιάδα, ο Όμηρος μας θυμίζει ότι λαϊκή συνέλευση έκρινε τη διαμάχη ανάμεσα στον βασιλιά Αγαμέμνονα και στον Αχιλλέα. Κι ο βασιλιάς, για κάθε καίριο ζήτημα, συγκαλούσε λαϊκή συνέλευση, ν' αποφασίσει επί του πρακτέου. Στην ουσία, ο βασιλιάς παρέμενε αρχηγός εκστρατείας. Ακόμα και στα χρόνια της μακεδονικής κυριαρχίας, ο Μέγας Αλέξανδρος ήταν βασιλιάς προσιτός στους αξιωματικούς του, παρ' όλο που από κοντά είχε γνωρίσει την απολυταρχία της Ανατολής, την οποία είχε την δύναμη να μιμηθεί, αν το ήθελε.

Ανάγλυφο είναι το παράδειγμα της κλειστής κοινωνίας της Σπάρτης, όπου το γένος κατάφερε να διατηρηθεί ως πολύ αργά. Οι δυο κληρονομικοί βασιλιάδες ουσιαστικά είχαν ανύπαρκτη εξουσία και σαφείς δικαιοδοσίες: Αρχηγός στον πόλεμο ο ένας, θρησκευτικός αρχηγός ο άλλος. Η πολιτεία κρατούσε τη συνήθεια του κοινοβιακού συνοικισμού, αναλαμβάνοντας να αναθρέψει η ίδια τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια. Η συνέλευση ήταν

κυρίαρχο όργανο αρκετούς αιώνες πριν από την Δημοκρατία του Κλεισθένη, στην Αθήνα. Και οι πέντε έφοροι, αυτοί που ουσιαστικά διοικούσαν, εκλέγονταν για ένα χρόνο από τη συνέλευση. Κι ενώ οι πέντε έφοροι αποτελούσαν αρχικά την εκτελεστική εξουσία, μετατράπηκαν σιγά σιγά σε πλήρη εξουσία κι από το 600 π.Χ. σε απόλυτη εξουσία.

Η δομή της σπαρτιατικής κοινωνίας κράτησε άσβηστες τις παραδόσεις του γένους και δημιούργησε την εντύπωση του στρατιωτικού κράτους με τον ανίκητο στρατό. Εντύπωση που δεν επαληθεύεται από την Ιστορία, αφού η Αθήνα, η Θήβα και μια σειρά από άλλες πόλεις κράτη είχαν να επιδείξουν ανάλογες με της Σπάρτης στρατιωτικές επιτυχίες κι ίσως λιγότερες αποτυχίες, χωρίς μάλιστα σ' αυτές να έχει θεσμοθετηθεί η «στρατιωτική θητεία». Και δεν είναι τυχαίο ότι αυτή η δομή της σπαρτιατικής κοινωνίας συνδέεται με την «επίσημη» περιφρόνηση στο νόμισμα, τον περιορισμό της ατομικής ιδιοκτησίας και την ανυπαρξία του εμπορίου.

(Εθνος της Κυριακής, 18.2.2001) (τελευταία επεξεργασία, 19.9.2009)